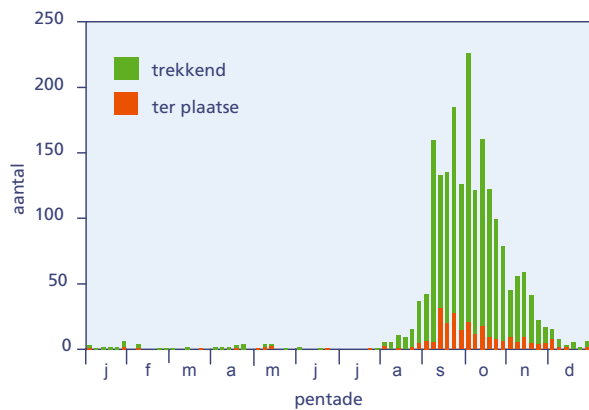

Vorkstaartmeeuw: fraaie zeldzaamheid boven ruige zee en dwaalgast in het binnenland

Tenzij je veel geluk hebt, zijn er veel uren voor nodig om een Vorkstaartmeeuw te ontdekken in ons land. Zeetrekters maken in het najaar de meeste kans op deze fraaie zeevogel. Waarnemingen elders beperken zich meestal tot het IJsselmeergebied.

Figuur 1. Vorkstaartmeeuw, seizoenspatroon in 1972-2011 (aantal gevallen per vijfdaagse periode), met onderscheid tussen trekkers en pleistersaars.

Figuur 2. Vorkstaartmeeuw, verspreiding in 1972-2011, met onderscheid tussen trekkers en pleistersaars.

Gegevens

Verschillende databases zijn gebruikt om het voorkomen te schetsen: die van het Bijzondere Soorten Project niet-broedvogels (BSP; 1989-2011), Waarneming.nl (2005-11, met aanvullingen uit eerdere jaren), Trektellen.nl (met name 2003-11) en de Nederlandse Zeevogelgroep/Club van Zeetrekwaarnemers (NZG/CvZ; 1972-2008, zie SOVON-Nieuws 2011[1]:8-9). Na aftrek van dubbele meldingen bleven 1642 waarnemingen en 2005 vogels over, verdeeld over 775 dagen. Dit is waarschijnlijk voldoende voor een weergave van het voorkomen, aangezien losse waarnemingen van deze aansprekende soort goed worden doorgegeven, terwijl ook duizenden uren systematische trekellingen verwerkt zijn. In dit artikel worden alleen waarnemingen uit januari 1972 - juni 2011 gebruikt.

Voorkomen en determinatie

's Winters verruilen Vorkstaartmeeuwen de toendra's van Alaska, Noord-Canada, Groenland en Noordoost-Siberië voor de oceanen ten zuiden van de evenaar. Broedvogels uit Oost-Canada en Groenland trekken naar de kusten van Zuid(west)-Afrika terwijl die uit West-Canada, Alaska en Oost-Siberië in de Stille Oceaan overwinteren ter hoogte van Zuid-Amerika. De wereldpopulatie omvat waarschijnlijk minder dan 100.000 paren, waarvan er niet meer dan enkele honderden op Groenland nestelen.

De Atlantische trekbaan blijft normaliter op flinke afstand van Europa. In het najaar brengen westerstormen Vorkstaartmeeuwen echter tot de kusten van de Britse Eilanden, Frankrijk en het Iberisch Schiereiland. Voorjaarswaarnemingen zijn ronduit schaars. Adulte vogels in zomerkleed zijn door een combinatie van zwartgrijze kopkap (kopruip pas vanaf tweede helft september), contrastrijke bovenzijde en (op korte afstand zichtbaar) gevorkte staart en gele snavelpunt eenvoudig te herkennen. Bij juvenielen kan verwarring optreden met eerste kalenderjaar Drieteenmeeuwen en Dwergmeeuwen. Deze hebben echter o.a. een ander patroon op de bovenvleugel.

Seizoenspatroon

De eerste vogels in het najaar verschijnen in augustus; het gaat relatief vaak om adulten in zomerkleed (37% van 49 ex. waarvan leeftijd bekend is). Vervolgens bouwen de aantallen op naar een piek rond begin oktober, om vervolgens weer af te nemen tot in december (figuur 1). Het aandeel adulte vogels in deze periode is laag: september 8% (n=407), oktober 10% (n=388), november 14% (n=115) en december 10% (n=20).

Trekkers worden vooral gezien in september (39%), oktober (42%) en november (11%). Pleistersaars volgen een vergelijkbaar patroon (resp. 41, 29 en 15%). In december worden relatief veel pleistersaars gemeld (5%) en weinig trekkers (1%).

Waarnemingen in de eerste zeven maanden van het jaar zijn heel zeldzaam en zullen deels op onjuiste determinaties berusten. In totaal bevat de database 55 waarnemingen uit januari-juli (3,3% van totaal). Een zekere, want uitgebreid gefotografeerde, vogel in deze periode op 22-23 juli 2008 in Scheveningen ZH was in zijn tweede kalenderjaar. Dit is een zeer zeldzaam kleed in NW-Europa, aangezien vogels van deze leeftijd normaal gesproken op het Zuidelijk Halfrond blijven. Twee andere uit ons land bekende vogels in dit kleed passeerden op 5 juni 1989 Bloemendaal aan Zee NH en op 30 augustus 2010 Katwijk ZH.

Echte zeevogel

Vorkstaartmeeuwen worden vooral gezien op locaties waar regelmatig urenlang, ook onder soms zware weersomstandigheden, over de Noordzee of Waddenzee getuurd wordt. Voorbeelden zijn de Waddeneilanden en verschillende telposten langs de kust van Noord-Holland (Huisduinen bij Den Helder, Hondsbossche Zeewering, Bloemendaal), Zuid-Holland (Katwijk, Scheveningen, Maasvlakte) en Zeeland (Westkapelle). In het Waddengebied is de soort meermalen gezien op telpost Lauwersoog Gr, het traject Harlingen-Vlieland/Terschelling en de Afsluitdijk (telpost Den Oever NH). Figuur 2 brengt de verspreiding in beeld.

Vorkstaartmeeuwen verschijnen vooral op dagen met een stevige tot stormachtige west tot noordwestelijke wind. 29 september 2007, Voordelta ter hoogte van Walcheren.
Foto: Corstiaan Beeke

Waarneemomstandigheden

Vorkstaartmeeuwen verschijnen vooral op dagen met een stevige tot stormachtige aanlandige wind. Richtingen W, WNW en NW zijn goed voor 55% van alle waarnemingen en ZW, WZW en NNW tezamen voor nog eens 30% (figuur 3). Adulte vogel zijn iets vaker gezien bij wind met een noordelijke component (tussen W en NNO) dan juvenielen (88 resp. 71%).

Ook de windkracht speelt een rol, waarbij dagen met een windkracht van 4-6 Beaufort goed zijn voor 81% van de Vorkstaartmeeuwen. Ook hier is een klein leeftijdsverschil zichtbaar waarbij adulte vogels relatief vaker bij hardere wind (minimaal 5 Bf) gezien - of herkend! - worden (88%) dan juvenielen (73%).

Op goede dagen worden Vorkstaartmeeuwen op zeetrekposten gedurende de gehele dag gezien, al is de kans in de eerste drie ochtenduren (0,30 vogels per uur) wat groter dan de rest van de dag (0,23). Het uurgemiddelde in de periode september-november bedraagt maar 0,009 vogels per uur. Het is dus lonend om de gunstige omstandigheden af te wachten, maar wacht niet tot in september, want al in augustus passeren er mooie adulte vogels!

Trend

Het aantal waarnemingen lijkt toe te nemen. In 1989-2011 (figuur 4) lag het in het laatste decennium dubbel zo hoog als in het eerste. Ook de uurgemiddelden bij zeetrekellingen in het najaar zijn gestegen, van 0,003 in de jaren zeventig tot 0,005 in de jaren tachtig, 0,008 in de jaren negentig en 0,021 in de laatste 10 jaren. Hierbij speelt mee dat er tegenwoordig betere optische apparatuur beschikbaar is, waardoor vogels op grotere afstand herkend kunnen worden. Bovendien zijn de kansrijke weersomstandigheden voor goede zeevogel trek tegenwoordig goed bekend, zodat velen gerichter gaan trek tellen. Het is vooral het aantal dagen waarop Vorkstaartmeeuwen worden gezien dat is toegenomen. Op zulke 'positieve dagen' schommelt het uurgemiddelde rond 0,25. Hoewel het met de samengestelde database en de vele variabelen (telinspanning, losse waarnemingen, verschil in volledigheid database per jaar, optiek) lastig is aan te tonen, lijkt de toename ook 'in het veld' reëel (R. van der Vliet).

Topdagen

Het optreden per jaar is sterk verschillend. De beste jaren zijn af te lezen in tabel 1. In de database zitten 24 dagen met een landelijk totaal van 10-20 Vorkstaartmeeuwen

en 9 dagen met meer dan 20 vogels. Hierbij zullen overigens dubbeltellingen voorkomen (trekkende vogels langs de kust) die vrijwel onmogelijk weg te filteren zijn.

Het najaar van 1997 was één van de beste ooit met drie doortrekgolven, waarbij vooral de eerste en laatste eruit springen. Op 9-10 september werden 28 (7 locaties) resp. 26 (10 locaties) Vorkstaartmeeuwen gemeld, vooral in Noord-Nederland. Bijzonder waren de dagtotalen op 9 september op Vlieland (7) en Lauwersoog (10) en een dag later op Terschelling (8) en opnieuw Lauwersoog (6). Een maand later was het opnieuw feest voor de zeetrekters met topaantallen op 4 en 10 oktober (o.a. 8 langs Scheveningen op beide dagen) en vooral 11 en 12 oktober toen 24 (12 locaties) resp. 57 (!) vogels (11 locaties) werden geteld. Opnieuw werden de meeste vogels gezien in het noorden met op de 12e 18 langs Terschelling (waarschijnlijk Nederlands record), 9 langs de pier bij Holwerd Fr en 7 langs Schiermonnikoog. De tellers in Westkapelle ZI noteerden er 6.

Gunstige weersomstandigheden op 23-25 september 2004 zorgden opnieuw voor hoge landelijke totalen (30, 36 resp. 25 op 12-13 locaties). Het accent lag dit keer op Westkapelle waar op 24 en 25 september 7 resp. 6 vogels passeerden en Ameland (7 op de 24e). Drie jaar later, op 10 september 2007 passeerden 24 vogels (10 locaties), waarvan 7 langs Westkapelle; als klap op de vuurpijl trok hier ook een Grote Pijlstormvogel langs! De meest recente topdag met meer dan 20 vogels was 4 oktober 2009 (26 ex., 17 locaties) met o.a. 4 vogels langs zowel Katwijk ZH als Rotnummeroog Gr.

Topjaren elders in Europa komen soms wel, soms niet overeen met hoge aantallen in Nederland. De influx in Groot-Brittannië in 1983 en 1987 was niet herkenbaar in ons land maar in 1997 werden ook in Groot-Brittannië (1300 ex.) en Denemarken (440) ongekende aantallen vastgesteld. De ruim

2000 vogels die 13-15 september 1993 bij Morbihan, West-Frankrijk verbleven, gingen echter aan ons land voorbij, waarschijnlijk omdat ze te zuidelijk op de oceaan van hun trekbaan verdreven werden. Een uitloper van de tropische depressie Iris zorgde in september 1995 voor een ongekende influx langs de Franse kust met op de 7e minstens 850 (!) vogels in de haven van Les Sables d'Olonne, Vendée (200 km ten noorden van Bordeaux). Ook deze vogels bleven blijkbaar ten zuiden van de Noordzee.

Binnenlandwaarnemingen

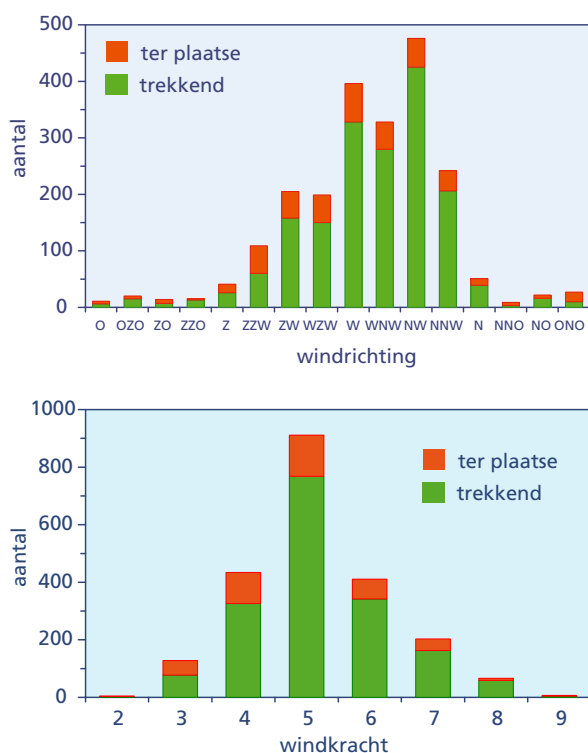
Binnenlandwaarnemingen zijn zeer zeldzaam. In de database ontbreken waarnemingen uit Overijssel, Noord-Brabant of Limburg. Gelet op de ligging aan het IJsselmeer is het relatief regelmatige optreden in Flevoland, en dan vooral langs de westkant, niet onlogisch. Zo zijn er waarnemingen langs en zelfs bovenop de Oostvaardersdijk: juveniel 14-17 september 1990 en solitaire vogels op 15 september 1998, 2-3 september 2000 en 8 september 2001. Op 22 augustus 1995 werd een dode juveniele vogel gevonden nabij de Flevocentrale bij Lelystad.

Het IJsselmeer werkt duidelijk als een fuik, met een concentratie van waarnemingen in het IJmeer, het uiterste zuidwesten: 28 september 1996, 21 oktober 2001 en 24-25 september 2004. In 2007 volgde een serie waarnemingen van een duo op 4 september en solitaire vogels op 7 en 10 september en 7 en 11 november.

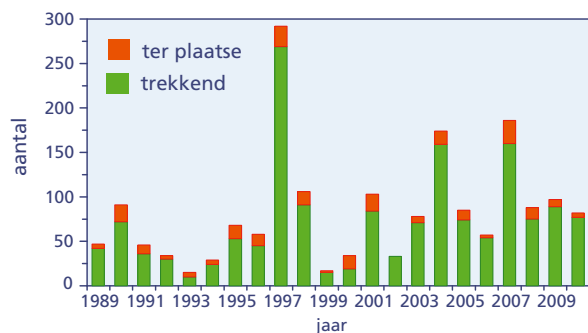
Bij een harde noordwestenwind in het najaar belanden soms ook andere zeevogels in het IJsselmeergebied. 'Zeetrekellingen' nabij de Flevocentrale op kansrijke dagen leverden o.a. Noordse Stormvogels, Noordse Pijlstormvogels, Vaal Stormvogeltjes, Stormvogeltjes, Jan-van-Genten, Alk/Zeekoeten en Kleine Alken op. Ook vanaf de zuidelijker gelegen telpost IJmeerdijk bij Almere zijn op

Tabel 1. Overzicht van topjaren en aandeel vogels binnen de piekperiode.

jaar	totaal	piekperiode	dagen	% piek
1977	39	14-16 sep, 1-5 okt	7	72
1990	91	7-9, 14-16 sep, 20 sep-7 okt	22	95
1997	292	9-17 sep, 1-5, 9-15 okt	21	89
1998	106	14-17 sep, 18 okt-1 nov	17	78
2001	103	8-22 sep	13	84
2003	78	4-12 okt	9	67
2004	174	21 sep-8 okt	18	97
2007	186	4-30 sep, 17-21 okt, 6-11 nov	33	93
2008	88	1-22 okt	18	78

Figuur 3. Vorkstaartmeeuw, aantal vogels bij verschillende windrichtingen en windkracht (1972-2011).

Figuur 4. Vorkstaartmeeuw, aantal vogels per jaar (1989-2011).

stormachtige dagen zeevogels gezien zoals Noordse Pijlstormvogels, Vaal Stormvogeltjes en Vorkstaartmeeuwen (2 juvenielen op 23 september 2004).

Hoe de Vorkstaartmeeuwen het IJsselmeer weer verlaten, is onduidelijk. Waarnemingen aan de oostkant van het IJsselmeer ontbreken, maar daar zal ook nauwelijks gevogeld worden bij storm. Wellicht vervolgt een deel van de vogels zijn weg over land, gezien bij meldingen van trekkende juveniele vogels over Buytenpark bij Zoetermeer (1 september 2004 en 2 oktober 2008) en een pleisterende juveniel van 3 november tot 13 december 2000 bij de Nieuwkoopse Plassen ZH. Beide plekken liggen op min of meer dezelfde lijn ten zuidwesten van het IJmeer. Dieper het binnenland in zijn de waarnemingen bijna op één hand te tellen: Maarsseveen Ut (10 oktober 1981, adult NW), Winterswijk Gl (pleisteraar 6 oktober 2000), Erlecomse Waard, Ooijpolder Gl (eerst 1, later 2 juvenielen op 17-22 september 2001), Veenendaal Ut (2 juvenielen ZW over Kwinteloijen, 4 oktober 2006), Lauwerzijl Gr (juveniel op akker, 15-22 september 2007) en Meppen Dr (pleisterende juveniel, 16 september 2007).

Met dank aan Rinse van der Vliet voor zijn opmerkingen op een eerdere versie van dit verhaal en natuurlijk aan alle waarnemers, de regionale contactpersonen (BSP) en admins (Waarneming.nl) voor het doorgeven en controleren van de Vorkstaartmeeuwen.

Arjan Boele & Erik van Winden

Specifieke literatuur

Hoogendoorn T.W. 1995a. **Meerdaags verblijf van Vorkstaartmeeuwen in Nederland.** Dutch Birding 17: 11-15.

Hoogendoorn T.W. 1995b. **Status van Vorkstaartmeeuwen in Nederland.** Dutch Birding 17: 64-69.

Toms M. 2002. Sabine's Gull. In: Wernham et al. (eds). **The Migration Atlas. Movements of birds of Britain and Ireland.** T. & A.D. Poyser, London.

van der Vliet R. 2008. **Eerste zomerkleed Vorkstaartmeeuw *Larus sabini* te Scheveningen op 22 en 23 juli 2008.** Sula 21(2): 62-65.

GPS-Dataloggers succesvol in ontrafelen voedselbewegingen en andere trekpatronen

Voortschrijdende technieken maken het steeds makkelijker om vogels te volgen op voor mensen minder goed bereikbare plaatsen. Naast (dure) conventionele satellietzenders, al dan niet met GPS-module, zijn er nu ook speciale GPS-Dataloggers in gebruik die heel precies vastleggen waar een vogel is geweest, en die de opgeslagen informatie doorgeven zodra de vogel in de buurt van een grondstation komt. Deze dataloggers zijn ontwikkeld door de Universiteit van Amsterdam en gaan door het leven als UvA-Bits (Bird Tracking System). In Nederland zijn ze onder andere in gebruik bij Roerdomp, Grauwe Gans, Wespandief, Grauwe Kiekendief, Scholekster en Kleine Mantelmeeuw.

Enkele van deze projecten worden uitgevoerd in samenwerking met SOVON (Grauwe Gans, Wespandief, Scholekster). Onderstaande website geeft fraaie voorbeelden van de soorten gegevens die ermee boven tafel komen, zie: <http://www.uva-bits.nl/> en <http://www.uva-bits.nl/projects/> voor de afzonderlijke projecten.